

ZBIRKA PROF. HALPERNA V DOKUMENTACIJI ODDELKA ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO

Dr. Jože Hudales – po njegovi zaslugi je dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo pridobila izjemno dragoceno gradivo – je v zloženki »Joel Martin Halpern in njegovo slovensko gradivo« zapisal¹: »Halpernovo gradivo o Sloveniji je nastajalo že od leta 1953, ko se je ob vseh obiskih Jugoslavije vedno ustavljal tudi v Sloveniji. Tako bi našli kar nekaj takega gradiva v njegovih obsežnih raziskovalnih dnevnikih ... Najobsežnejše slovensko gradivo pa je prof. Halpern zbral v letih 1961 in 1962 v Šenčurju pri Kranju in okoliških vaseh ter v Gradencu v Suhi krajini, kjer je skupaj s slovenskimi terenskimi sodelavci opravil obsežno arhivsko in terensko delo.« (Hudales 2003)

Joel M. Halpern je v uvodu knjige *A Serbian village*,² ki je izšla leta 1958, predstavil poglobitve razloge za geografsko opredelitev prostora za svoje raziskovalno terensko delo. Kot antropologa so ga zanimale teme, povezane s slovanskim prostorom in kulturo. V 50. letih prejšnjega stoletja pa je bila Jugoslavija edina med »slovanskimi« državami s komunistično oz. socialistično državno ureditvijo, ki je bila odprta za tuje raziskovalce oziroma jim je dovoljevala raziskovanje v državi in bivanje v njej. V njegovi obsežni bibliografiji je kar nekaj pomembnih razprav, člankov, natisnjenih predavanj, izsledkov njegovih »in situ« raziskav, ki jih je opravljal v različnih izbranih krajih v vseh republikah nekdanje Jugoslavije. Leta 1962 je opravil terensko raziskavo tudi v Sloveniji; takrat je s pomočjo slovenskih sodelavcev, predvsem študentov etnologije in sociologije ter ob strokovnem sodelovanju nekaterih univerzitetnih učiteljev in muzejskih delavcev zbral gradivo za kraja Šenčur pri Kranju in Gradenc v Suhi krajini.

Začetki Halpernove zbirke

V oddelčni dokumentaciji je že obstajalo nekaj gradiva, ki priča o kontaktih prof. Halperna z Oddelkom za etnologijo. To so razni dokumenti, pisma, nekaj izvodov različnih avtorjevih publiciranih del in separatov. Vsebinska dokumentov so razni

formularji in dopisi v zvezi z ameriškimi uradnimi prijavi in odobritvami raziskav. Nekateri drugi dokumenti pa dokazujejo strokovno sodelovanje med Oddelkom za etnologijo, predvsem prof. Slavkom Kremenškom, in prof. Halpernom, in sicer v 80. letih prejšnjega stoletja. Pisno gradivo iz konca 90. let pa je predvsem korespondenca med prof. Rajkom Muršičem in prof. Halpernom.

Oddelk za zgodovino Jugovzhodne Evrope na univerzi v Gradcu je v okviru svojega Centra za raziskave Balkana in kultur že pred leti pridobil Halpernovo dokumentacijo za celotno območje Balkana. Med tem gradivom je bilo tudi nepopolno gradivo za slovensko območje (Šenčur, Gradenc). V začetku leta 2003, ko se je prof. Halpern mudil v Gradcu, smo se z omenjenim Centrom dogovorili za kopiranje arhivskega gradiva s slovenskega območja, z namenom, da bi ga Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani uporabil v raziskovalne in študijske namene. Omenjeno gradivo je dr. Hudales pridobil še isto leto.

Maja 2004 je Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo organiziral okroglo mizo, na kateri so sodelovali prof. Halpern in takratni študenti, ki so opravljali terensko delo. Takrat se je izkazalo, da je kopirano gradivo bolj ali manj nepopolno – npr. zbirka intervjujev, prav tako pa tudi slikovno gradivo.

Predstavitev gradiva terenske raziskave

Gradivo, ki ga je dokumentaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v letošnjem letu (2005) poklonil prof. Halpern, pa tako po obsegu kot raznovrstnosti dokumentov priča med drugim tudi o natančno začrtani metodologiji raziskovalnega dela.

Zbirka je sestavljena iz zgodovinskih virov, raznovrstnih dokumentov, terenskih zapisov, uradnih poročil, raznih pisem, vizualnega ter audio- in video-gradiva ter kopij člankov. Gradivo je bilo že sistematično razvrščeno, fotografsko gradivo pa je bilo popisano v podatkovni bazi. Poleg gradiva, ki se nanaša na Šenčur in Gradenc, je poklonjena dokumentarna zbirka vsebovala še fotografsko podatkovno bazo za številne kraje v Makedoniji (1.548 črno-belih in barvnih fotografij), video-film, filmske posnetke s Halpernom v Srbiji in Makedoniji, ter popis vsega gradiva, ki ga hranijo na Centru za raziskave Balkana in kultur univerze v Gradcu. Obsežna je tudi bibliografija »jugoslovanske« etnološke literature.

¹ Zloženka je bila izdana maja 2004, v času, ko je Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo pripravil okroglo mizo, na kateri so sodelovali prof. Joel M. Halpern in večina sodelavcev, ki so sodelovali v raziskavi.

² Joel M. Halpern, *A Serbian village*. New York 1958, Columbia University Press, Preface.

Naselje, kmečki dom, hiša, gospodarske in druge pritikline		
I.	Naselje	Opisna vprašanja
II.	Kmečki dom in hiša	35 vprašanj
	Notranja oprema	25 vprašanj
	Poljedelstvo	23 vprašanj
	Lov	7 vprašanj
	Ribji in račji lov	8 vprašanj
	Sadjarstvo	13 vprašanj
	Vinogradništvo	14 vprašanj
	Čebelarstvo	10 vprašanj
	Živinoreja	I.
	Govedoreja	23 vprašanj
II.	Konjereja	Opisno
III.	Ovčereja in kozjereja	9 vprašanj
IV.	Svinjereja	3 vprašanja
V.	Perutnina in kunci	8 vprašanj
VI.	Druge domače živali (psi, mačke)	
VII.	Živinska oprema in vprega	opis, risba
	Ljudska prehrana	28 vprašanj
	Ljudski promet	
I.	Hoja, gibanje ljudi	10 vprašanj
II.	Premikanje ljudi na vozilih, živalih in ljudeh	7 vprašanj
III.	Premikanje živali	4 vprašanja
IV.	Prenašanje in prevažanje tovorov	4 vprašanja
V.	Dajanje znakov in sporočanje vesti	4 vprašanja
	Ljudska obrt	
I.	Izdelovanje oblačil, obuval in pokrival	
II.	Lesna obrt	8 vprašanj
III.	Lončarstvo	Opisna
IV.	Pletarstvo in sitarstvo	a, b, c, č vpr.
V.	Kamnarstvo	
VI.	Steklarstvo	
VII.	Železarstvo	
VIII.	Apneničarstvo	
IX.	Oglarstvo	
X.	Mlinarstvo	
XI.	Razne druge obrti	6 vprašanj
XII.	Gozdarstvo, drvarstvo in splavarstvo	3 vprašanja
XIII.	Razne oblike dninarstva	
	Ljudska trgovina	7 vprašanj
	Ljudski običaji	
I.	Porodno-krstni običaji	
II.	Ženitovanje	
III.	Smrt in pogreb	
IV.	Letni običaji	
V.	Običaji v zvezi z delom	

	Ljudsko pravo	
I.	Pojmovanje prava, pravnih običajev in izvrševanje pr.	8 vprašanj
II.	Klasifikacija prebivalstva	
III.	Kmečka avtonomija	5 vprašanj
IV.	Mestna avtonomija	5 vprašanj
V.	Podložništvo	5 vprašanj
VI.	Sodstvo	6 vprašanj
VII.	Dokazovanje	4 vprašanj
VIII.	Kazensko pravo	6 vprašanj
IX.	Osebnostno pravo	4 vprašanj
X.	Rodbinsko pravo	
XI.	Ženitno pravo	9 vprašanj
XII.	Ženitno imovinsko pravo	9 vprašanj
XIII.	Otroško pravo	7 vprašanj
XIV.	Dedno pravo	3 vprašanja
XV.	Imovinsko pravo	2 vprašanja
XVI.	Stvarno pravo	10 vprašanj
XVII.	Obligacijsko pravo	9 vprašanj
XVIII.	Kupne pogodbe za živali	3 vprašanja
XIX.	Razne druge pogodbe	9 vprašanj
XX.	Ljudske organizacije	3 vprašanja
XXI.	Pravo in ljudski običaji	3 vprašanj
XXII.	Izročilo	6 vprašanj
XXIII.	Pravne starine	16 vprašanj
XXIV.	Simbolika	5 vprašanj
XXV.	Mere	4 vprašanja
XXVI.	Naturalno gospodarstvo	4 vprašanja
XXVII.	Lovsko pravo	5 vprašanj
XXVIII.	Zgodovina in organizacija vasi	3 vprašanja
XXIX.	Dotatna vprašanja	3 vprašanja
	Ljudska medicina	
I.	Splošno o boleznih	2 + opisno
II.	Izvor bolezni	Opisno
III.	Zdravljenje	Opisno
IV.	Način zdravljenja	
V.	Zdravnik	Opisno
VI.	Od kod zdravnikom znanje	Opisno
VII.	Kako zdravijo bolezni	Opisno
	Uvere	10 razdelkov
	Ljudsko znanje	4 razdelki
	Ljudsko pesništvo in pripovedništvo	10 razdelkov
	Ljudska glasba in ples	4 razdelki
	Otroške igre	Opisno
	Ljudska umetnost	3 razdelki
	Ljudska trgovina	7 razdelkov
	Ljudske knjige	Opisno

Slovensko gradivo vsebuje naslednje izpisane dokumente:
 Šenčur pri Kranju: Popis prebivalstva / 1754, 1817, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1931;
 Gibanje prebivalstva za obdobje med letoma 1829 in 1851 (mrliške in rojstne župnijske knjige župnije Šenčur);
 Število hiš / Šenčur 1817, 1827, 1931 – 4 listi z navedbo virov;
 Terezijanski kataster / 1756 s popravki 1764;
 Število rojstev za Šenčur in Srednjo vas med letoma 1629 in 1744;
 Število umrlih za Šenčur in Srednjo vas med letoma 1655 in 1771 (tabele);
 Protokol zemljiških parcel občine Šenčur, 1825;
 Franciscejski kataster;
 Parcelni protokol občine Šenčur, 1867;
 Odselitve in priselitve v Šenčur med letoma 1956 in 1961;
 Cenzus 1961 (rokopis);
 Rojstva med letoma 1951 in 1961;
 Poroke med letoma 1951 in 1961;
 Smrti med letoma 1952 in 1961;
 Podobna struktura dokumentov velja tudi za Gradenc.

Zanimiva je tudi struktura vprašalnika, ki so ga sodelavci uporabili na terenu. Temu primerno so bili tudi intervjuji vsebinsko zelo poglobljeni, pogostokrat opremljeni z risbami ali s skicami. Zato je shematično prikazana razdelitev poglavij, znotraj katerega so vprašanja prikazana samo v obliki števil.

Fotografsko gradivo vsebuje 163 črno-belih fotografij, ki sta jih na terenu v Šenčurju in v Gradencu posnela Andrej Triler in Majda Rupar. Prevladujejo fotografije stavbarske kulture, hiš, domačij, posameznih gospodarskih poslopij ter različnih kmečkih opravil na polju. Čeprav so opisi fotografske vsebine na prvi pogled zelo skromni, pa imajo ti svoj namen. Potreba po fotografijah je namreč odvisna od namena njihove rabe. Če npr. raziskujemo tip stavbarstva na nekem širšem regionalno omejenem območju, nam dober posnetek hiše pomaga presoditi, v kateri tip stavbarstva sodi. V primeru kompleksne raziskave določenega kraja pa so fotografije vizualno dopolnilo k intervjujem, ki so bili opravljeni z lastniki izbranih hiš, vprašanja pa so se nanašala tudi na stavbarsko kulturo v zvezi z npr. lastništvom, prezidavo, notranjimi preureditvami. Številni podatki, o katerih se sprašujemo ob pogledu na fotografijo, so zapisani in hranjeni drugje. Čim bolj pa se oddaljujemo od primarne raziskave oziroma kadar s fotografijo pozneje ilustriramo nek drug podoben primer, tem bolj fotografija postaja objekt interpretativnosti, še zlasti, kadar se povečuje tudi časovna oddaljenost. V današnjem času lahko te fotografije uporabimo v povsem drugačnem vsebinskem kontekstu. »Fotografija počne še kaj drugega, kakor da zgolj reproducira stvarnost – reciklira jo, kar je za moderno družbo ključen postopek. V obliki fotografskih podob so stvari in dogodki podvrženi novim rabam, pripisovanju novih pomenov, ki presegajo razločke ... resničnega in lažnega, uporabnega in nerabnega ...« (Sontag 2001, 162)

Kaj nam fotografije povedo o zgodovini in spremembah kraja, o razmerju človeka in naravnega okolja, o šegah in navadah?

Fotografsko gradivo iz Šenčurja in Gradenca lahko razdelimo na dva sklopa: materialno kulturo – stavbarstvo in duhovno kulturo – šege in navade življenjskega cikla. Na fotografijah Šenčurja so obcestne hiše in deli naselja (središče kraja, novo naselje), pokopališče, spomenik NOB. Na največ fotografijah so posamezne hiše, ponekod z določenimi detajli, npr. vhodnimi vrati, s kamnitimi oboki vhodnih vrat ali pa so vidna samo rezbarsko obdelana različna vrata. Vsekakor v tem sklopu pogrešamo več primerov gospodarskih poslopij, npr. hlevov, skednjev ali drugih gospodarskih objektov. Nasprotno pa za Gradenc obstajajo fotografije več gospodarskih poslopij, ki so leseni in skoraj praviloma kriti s slamo. V intervjujih so zabeleženi opisi posameznih notranjih prostorov in opreme, ohranjene so tudi tlorisne skice z označitvijo mest, kje stojijo posamezni kosi pohištva. Iz povedanega lahko sklepamo tudi o metodah dela, o tem, kje in kako se prepletajo različni pristopi. Tam, kjer ni bilo mogoče s fotografijo prikazati raziskovalnega dela, so to zabeležili z risbo in s podrobnim opisom, v tem primeru notranjih prostorov.

Drugi sklop fotografij, ki jih po etnološki sistematiki uvrščamo v duhovno kulturo, predstavlja različne življenjske prilike – praznike, pogrebne slovesnosti, procesijo sv. Rešnjega telasa, prvega obhajila ter zlate maše v Velesovem. Fotografsko beleženje »pomembnih dogodkov in praznikov« je povezano s Šenčurjem in okolico (Velesovo ...), za Gradenc pa tovrstnega slikovnega beleženja ni. Je pa zato za Gradenc več fotografij različnih kmečkih opravil, npr. žetve, spravljanja sena, družabnosti ob kuhanju žganja. Prav tako so tudi te fotografije opremljene s skromnim opisom. Bolj natančno podobo o teh dogodkih dobimo v intervjujih, ki obširneje poročajo o običajih, navadah in praznovanjih.

Med raziskovanjem se raziskovalci običajno udeležijo vseh »dogodkov«, pa naj bo to v okviru družine ali celotne skupnosti. Tako nam zgoraj naštetá fotografska tematika o dogodkih kronološko poroča in vizualno predstavlja dogodke nekega krajšega obdobja v letu. John Collier razlaga razliko, prednosti in pomanjkljivosti enega samega posnetka ali pa serije posnetkov, ki si sledijo v zaporedju. Kulturni pojavi se dogajajo v času, zato je pomembno, ali o nekem pojavu naredimo samo en posnetek – v tem primeru imamo samo fotografsko zabeležbo konteksta pojava, ogrodje, ki ima identifikacijsko vrednost kulturnega pojava, ta pa je izsek časa in pojava v prostoru. (Collier 1986, 166) Govorimo tudi o »primrznjenju časa«, kjer »fotografija ohranja za vpogled trenutke, ki jih normalni tek časa nemudoma izpodrine z novimi«. (Sontag 2001, 107) Za podrobnejšo predstavitev ali analizo pojava pa je treba napraviti zaporedje posnetkov, kajti le tako nam bo fotografija pomagala objektivno razjasniti nek pojav v vseh njegovih stopnjah. (Collier 1986, 166)

V celotni fotografski zbirki prof. Halperna je 2851 črno-belih in barvnih fotografij ter diapozitivov. Veliko večino barvnih fotografij in diapozitivov, ki pa niso povezani z raziskovalnim delom v omenjenih krajih, je prof. Halpern posnel na svojih poznejših obiskih v Sloveniji. Fotografije prikazujejo značilnosti mesta in manjše kraje, ki jih je obiskal, npr. Prekmurje,

Gorenjsko, Štajersko, Ljubljano z okolico, če omenim samo najpoglavnejše regije.

Fotografije so dejansko slikovni posredovalec podatkov o stanju, razmerah in predvsem o kulturnih prvinah v določenem časovnem obdobju na določenem geografskem območju. Z današnjega strokovnega gledišča so fotografije iz Halpernove zbirke dragocene za nadaljne raziskave zlasti z vidika sprememb in novosti – ne samo za etnološko in antropološko področje, pač pa tudi za vrsto sorodnih strok, npr: zgodovino, arhitekturo, krajinsko arhitekturo, geografijo.

V sklop celotne Halpernove dokumentacije pa prištevamo tudi terensko gradivo (fotografije, terenski dnevniki, poročila), ki so ga v Šenčurju in Gradencu opravili v študijskem letu 2004/2005 študenti 4. letnika Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo v okviru Vaj iz muzeologije, ki jih vodi dr. Jože Hudales. Študenti so se pred odhodom na teren seznanili s Halpernovim gradivom. Delo so opravili zelo kakovostno, saj so ob koncu semestra rezultate svojega dela v navedenih krajih predstavili na razstavi.

V sklopu predstavitve dokumentarnega gradiva se prof. Halpernu zahvaljujem za velikodušno darilo. To ni samo dokumentarno gradivo za ozke znanstvene namene, temveč pomemben vidik slovenske kulturne dediščine, ki je predstavljena tudi na spletnih straneh knjižnice univerze v Bradfordu <http://www.brad.ac.uk/library/special/halpern.php> in v Library of Congress v Washingtonu <http://www.loc.gov/folklife/guides/Halpern.html>.

Literatura:

COLLIER John Jr.; Collier Malcom 1986: Visual Anthropology. Photography as a Research Method. Albuquerque, University of New Mexico Press.

HUDALES Jože; Hudelja Mihaela 2004: Joel M. Halpern in njegovo slovensko gradivo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

SONTAG Susan 2001: O fotografiji. Ljubljana, Študentska založba.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 22. 12. 2005

Drugi članki ali sestavki/1.25

prof. dr. Slavko Kremenšek

SREČANJA S PROF. HALPERNOM

S profesorjem Joelom Halpernom sem se prvič srečal ob mojem povratku iz Sovjetske zveze avgusta 1962. Kot je poznano, je bil profesor v tistem času v Sloveniji in je ob pomoči študentov, tudi ali še zlasti z etnološkega oddelka, zbiral gradivo za svoja proučevanja. Stike sva navezala skoraj gotovo na njegovo pobudo. Verjetno sem mu bil zanimiv kot podiplomski študent moskovske univerze, saj je, če se prav spominjam njegovega pripovedovanja, do tedaj že potoval tudi po Rusiji. Vsekakor pa ga je pritegovalo moje etnološko zanimanje za urbano problematiko in so mu bili, kot kaže, bliže moji pogledi na temeljne etnološke naloge, kot tedaj pri nas bolj ali manj uveljavljena in ustaljena naziranja. Zato si je dal nekatere poznejše rezultate mojih raziskav prevesti, kot se zdi, še pred njihovo objavo. To velja za študijo o Zeleni jami, ki jo je hotel poldrugo desetletje po njenem natisu v prevodu celo izdati, a je to preprečila smrt Toussainta Hočevarja, ki bi moral delu napisati obširnejši uvod. Po prizadevanju profesorja Halperna pa je bila pod naslovom *Suburban Villagers* v prevodu Vilka Novaka ml. objavljena razprava *Vaščani v obmestju*.

Profesor Halpern se je oglasil pri meni verjetno vsakokrat, ko je prišel v Slovenijo oziroma v Ljubljano. Pogosto mi je pošiljal posebne odtise svojih razprav in večkrat tudi del drugih piscev. Poskušal me je povezati z nekaterimi svojimi strokovnimi kolegi. Seznanil me je s svojo družino, gospo Barbaro in hčerami. Z ženo in s hčerko sem bil njihov gost na ladji, ki je bila zasidrana na Reki pred odplutjem v Ameriko. Pa vendar so bila vsa ta povezovanja bolj enosmerna, za kar mi je žal. Razlogi so bili izključno na moji strani. Zaradi pedagoškega dela in siceršnjih obveznosti različnega značaja na fakulteti in v domačih strokovnih krogih nisem imel pravega časa za gojenje bolj mnogostranskih stikov. S kulturno in socialno antropologijo v njuni podobi, kakršno sta imeli pred desetletji, sem se sicer teoretično, z branjem in s pregledovanjem literature, seznanjal v Moskvi, vendar me kot celota nista prevzeli. V meni je bilo (in je še) preveč zgodovinarja, kar je prihajalo do izraza v razgovorih s profesorjem Halpernom, nazadnje v izmenjavi najinih pisem, objavljenih leta 1995 v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva*.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 30. 8. 2005